

Małgorzata Rybiątek ■

EWOLUCJA ŚRODKÓW PŁATNOŚCI (ZAPŁATY): OD PIENIĄDZA GOTÓWKOWEGO DO PIENIĄDZA ELEKTRONICZNEGO

1. Pieniądz jako efekt rozwoju cywilizacyjnego

W toku rozwoju cywilizacyjnego postać pieniądza, jako miernika wartości dóbr i usług podlegających wymianie rynkowej, a zwłaszcza środka płatności (zapłaty) i umarzania zobowiązań przeszła znamiennej ewolucję, od pieniądza „towarowego” i gotówkowego do form coraz bardziej konwencjonalnych i abstrakcyjnych, takich jak pieniądz elektroniczny, który staje się symbolem ery elektronicznej.

Pieniądz jest częścią cywilizacji. Wyłonił się w rezultacie umowy społecznej, ponieważ w danym miejscu i czasie był środkiem ułatwiającym wymianę (zapłatę), powszechnie akceptowanym przez społeczeństwo.

Poszczególne etapy rozwoju pieniądza są ściśle związane z rozwojem gospodarczym społeczeństwa oraz globalnym postępem technologicznym, a także – z rozwojem banków. Pieniądz przybierał coraz to nowe formy, które były efektywniejsze od starych i pozwalały lepiej spełniać podstawowe funkcje pieniądza. Rozróżnianie postaci pieniądza wiąże się z różnymi sposobami płatności (zapłaty).

Główną funkcją pieniądza jest ułatwianie dokonywania transakcji między podmiotami gospodarczymi, a zwłaszcza dokonywanie płatności (zapłaty) w celu umarzania zobowiązań,¹ nie mówiąc o akumulacji kapitału.

¹ G. Żmij, *Prawo waluty*, Kraków 2003, s. 34.

2. Etapy rozwoju pieniądza jako środka płatności (zapłaty)

W kulturach pierwotnych pojęcie pieniądza jako osobnego środka płatniczego nie istniało, gdyż w gospodarce naturalnej wyprodukowane dobra były przeznaczane na zaspokajanie własnych (wewnątrzspołnotowych) potrzeb.

Pojawienie się pieniądza należy wiązać ze specjalizacją wspólnot w wytwarzaniu towarów i związanym z tym naturalnym procesem wymiany towarowej (towar za towar)², a następnie zastępowania określonych towarów pełniących funkcję ekwiwalentu (środka wymiany towarowej) przez jeden ich rodzaj³. Generalnie okolicznością sprzyjającą wykształceniu się pieniądza gotówkowego był rozwój handlu na skalę przekraczającą lokalną.⁴

Pierwotną postać pieniądza gotówkowego wyrażał pieniądz kruszcowy. Miejsce produktów konsumpcyjnych jako środków wymiany (zapłaty) zajęły metale – najpierw nieszlachetne (brąz, miedź, żelazo), potem szlachetne (srebro, złoto, rzadziej platyna). Prawnym odbiciem omawianego systemu było ustalenie wartości pieniądza najpierw w jednostkach wagowych, a następnie monetarnych, ponieważ to materiał, z którego były wykonane monety, poręczał wartość pieniądza i zapewniał powszechne jego funkcjonowanie jako środka zapłaty.⁵

² Podstawą zamiany było zapotrzebowanie obu stron na swoje wzajemne świadczenia. Gdy jednak jedna ze stron nie była zainteresowana świadczeniem drugiej, do zawarcia umowy nie dochodziło. Ponadto, oferowane przedmioty powinny być ekwiwalentne. Dopiero świadczenie wzajemne kupującego w postaci pieniądza pozwoliłoby sprzedawcy na wymianę pieniądza na dowolną rzecz odpowiadającą jego wartości. Por. J. K. Galbraith, *Pieniądz, pochodzenie i losy*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1982, s. 29.

³ Literatura wymienia około stu pięćdziesięciu towarów, które u różnych ludów, w różnym czasie pełniły funkcje ekwiwalentu (wymiany). U ludów rolniczych (np. Babilon, Egipt, Chiny) w charakterze środka wymiany wykorzystywano zboże, u ludów pasterskich – bydło. Jednym z najbardziej rozpowszechnionych towarów była sól. W Polsce bardzo długo używano jej jako środek płatniczy, a jedna z dawnych kar sądowych polegała na wyegzekwowaniu od oskarżonego 300 kruszy, czyli grud soli. Por. Z. Kamiński, *Pieniądze ich powstanie, rozwój i stan dzisiejszy*, Warszawa 1909, s. 6–9.

⁴ Nie jest znana dokładna data powstania pieniądza; przypuszcza się, że nastąpiło to w okresie VIII wieku p.n.e.

⁵ Metale gwarantowały trwałość użytkową oraz wartość, dlatego też stały się powszechnie akceptowaną formą pieniądza. Od wprowadzenia metali (głównie szlachetnych) jako formy pieniądza wykształciło się pojęcie „pieniądz”. O zastąpieniu towarów konsumpcyjnych, metalami zdecydowały właściwości metali. Były one znacznie trwalsze niż towary konsumpcyjne oraz ich wielkość znacznie mniejsza, co ułatwiało ich przechowywanie i transport.

Pieniądz w postaci monet został uznany za właściwą formę zapłaty, a dawne odważanie kruszcu ustąpiło miejsca odliczaniu monet. Wytworzyło się pojęcie pieniądza jako miernika wartości, a zarazem środka obiegowego.⁶

Przez setki lat krążki metalu, które pełniły funkcje pieniądza, były tworzone z kilku metali, takich jak brąz, srebro, złoto.⁷ Ta mozaika monetarna nie była korzystna. Rynkowa cena metali wahała się, toteż ceny towarów wyrażone w tych metalach podlegały zmianom.⁸ System pozbawiony jednorodności nie mógł się utrzymać i przekształcił się w system dwumetalowy, w którym rolę pieniądza pełniło tylko srebro i złoto.⁹

Z czasem pełnowartościowe pieniądze zaczęły częściowo zastępować weksle, które stanowiły materialne potwierdzenie zobowiązania dłużnika (odbiorcy towaru), nabywającego towar na kredyt.¹⁰ Weksel, jako dokument zobowiązujący odbiorcę – dłużnika do dokonania zapłaty określonej sumy pieniędzy w określonym czasie, zaczął więc pełnić rolę środka wymiany towarów i środka płatniczego regulującego zobowiązania, w związku z czym kredyt uległ materializacji. Posiadacz weksła mógł bowiem uregulować swój dług, wręczając swój weksel swojemu wierzycielowi.¹¹

Upowszechnienie kredytu jako szczególnej usługi bankowej i dynamiczny rozwój banków komercyjnych sprzyjało wprowadzeniu pieniądza bankowego

⁶ Z. Żabiński, *Jednostka pieniężna jako przedmiot praw majątkowych*, *Krakowskie Studia Prawnicze*, z. 1–2/1968, s. 70–71.

⁷ Zmiana postaci pieniądza była istotnym krokiem naprzód z punktu widzenia sprawności rozliczeń, ale pieniądz w formie odliczanych kawałków szlachetnego metalu miał też swoje wady. Można było do kulki złota wlać tańszego metalu, a z zaoszczędzonego złota utworzyć następny kawałek pieniądza. Już zatem w starożytności pieniądz o realnej wartości w istocie symbolizował tylko wartość. Spłaszczenie kulek metalu na pewno utrudniało ten proceder, więc z biegiem czasu zaczęto na nich bić pieczęcie znanych władców, królów, by zapobiec fałszowaniu. Po nabiciu odpowiednich podobizn, posiadacz nabytych kawałków metalu był świadom i pewien wartości danego „pieniądza”.

⁸ C. Kosikowski, E. Ruśkowski, *Finanse Publiczne i Prawo Finansowe*, Wolters Kluwers, Warszawa 2008, s. 196–197.

⁹ Gdy złoto stało się metalem, w którym powszechnie dokonywano rozliczeń, to można było mówić o pieniądzu monometalicznym. System waluty złotej wprowadzono w Anglii w 1816 r., ale we Francji dopiero w 1928 r., gdzie stopniowo przekształcał się z systemu bimetalicznego. Zob. A. Kazimierczak, *Pieniądz i bank w kapitalizmie*, PWN, Warszawa 1997, s. 10 i nast.

¹⁰ Transakcje kredytowe zawierane przed rozpowszechnianiem się weksla wiązały się raczej z kredytami osobistymi, które w głównej mierze przeznaczone były na cele konsumpcyjne, a udzielano ich na bardzo wysoki procent. Ich podstawową wadą był brak powiązania z obrotem towarowym oraz działalnością gospodarczą. Nie powstawały więc materialne podstawy ich spłaty.

¹¹ Por. A. Kazimierczak, *Pieniądz...*, op. cit., s. 15–16.

(wkład na rachunkach). Tak narodziła się kolejna forma pieniądza – pieniądz papierowy w formie banknotu, jako znaku pieniężnego, którego wytwarzanie było mniej kosztowne niż pieniądza ze złota i srebra. Zasoby pieniężne w postaci metali szlachetnych były deponowane u złotników, którzy wypisywali tzw. kwity depozytowe, będące dowodem ilości posiadanego złota czy też srebra przez osobę posiadającą kwit. Nabywcy kwitów mogli oprocentować swoje złoto czy srebro. Kwity depozytowe były aktywem finansowym pojawiającym się w ewidencji dwóch podmiotów: złotnika oraz posiadacza kwitu. Złotnik zobowiązany był do wypłaty określonej kwitem kwoty okazicielowi dokumentu.

Kwity depozytowe zaakceptowane przez państwa, które nadawały kwitom bankowym oficjalną klauzulę zwalniania z zobowiązań oraz regulowania tymi kwitami długów, stały się – poza zobowiązaniem banku do wydawania pieniądza pełnowartościowego – równorzędnym złotu pieniądzem. Był to już nowy rodzaj pieniądza, mianowicie pieniądz o oficjalnym kursie. W przypadku gdy zawieszono wymienialność kwitów depozytowych na złoto, wówczas państwo narzucało społeczeństwu posługiwanie się pieniądzem papierowym. Istniał przymus przyjmowania należności w notach bankowych niewymienialnych na złoto. W związku z zaistniałą sytuacją pojawiła się nowa forma pieniądza, mianowicie pieniądz niewymienialny, o kursie przymusowym¹².

Konieczność zapanowania nad różnorodnością cyrkulujących w gospodarce banknotów, w okresie gdy każdy bank rozpoczął rozprowadzanie swoich banknotów, doprowadziła do kolejnego przełomu w ewolucji pieniądza. W celu zażegnania chaosu przywilej emisji banknotów odebrano wielu bankom z wyjątkiem jednego, który stał się bankiem emisyjnym (centralnym). Banknoty emitowane przez ten bank były środkiem płatniczym i, obok złota, były przechowywane w rezerwach pozostałych banków krajowych. Krajowe banki emisyjne były początkowo instytucją prywatną, stopniowo jednak w poszczególnych krajach upaństwowiono je, przekształcając w centralną władzę monetarną¹³ i naczelną instytucję systemu bankowego.

Krokiem w kierunku racjonalizacji obiegu pieniężnego – wskutek szybkiego rozwoju gospodarki – było wprowadzenie do emisji pieniądza bezgotówkowego. Pieniądz bezgotówkowy realizowany był w formie zapisów dokonywanych w księgach bankowych i gruntownie został odłączony od znaków pieniężnych, z którymi związany jest pieniądz gotówkowy. Posiadacze określonej ilości gotówki zorientowali się, że nie ma potrzeby przechowywania jej w domach. Znacznie wygodniejszym sposobem było ulokowanie gotówki w banku w formie wkładu.

¹² Por. A. Kaźmierczak, *Pieniądz i bank...*, op. cit., s. 23.

¹³ Por. D. R. Kamerschen, R. B. McKenzie, C. Nardinelli, *Ekonomia*, Gdańsk 1992, s. 174.

Było to również znacznie bezpieczniejsze, tak jak kiedyś przechowywanie w banku kruszców szlachetnych¹⁴.

W zamian za dostarczone przez klienta banknoty, bank otwierał temu klientowi rachunek. Klient posiadał uprawnienia do żądania w każdej chwili pieniędzy gotówkowych o równowartości zapisu na swym rachunku bankowym. Klienci uzyskali prawo lokowania środków pieniężnych na określony termin (rachunki terminowe), w których właściciele zasobów gotówkowych byli zobowiązani przez ten czas przechowywać je w banku.¹⁵

W miarę upływu czasu rozliczenia bezgotówkowe zaczęto realizować także wówczas, gdy klienci mieli rachunki w różnych bankach. Dłużnik, dokonując zapłaty wierzycielowi, mógł wydać polecenie bankowi, w którym posiadał rachunek, aby ten określoną sumę przelał na rachunek wierzyciela w innym banku. Był to sposób rozliczenia zwany poleceniem przelewu. Inną formą rozliczenia bezgotówkowego stał się czek bankowy.

W erze elektronicznej rodzajem pieniądza bezgotówkowego stał się pieniądz elektroniczny, występujący w różnych odmianach.

3. Prawne pojęcie pieniądza jako środka wymiany i zapłaty

Pojęcie pieniądza¹⁶ w znaczeniu prawnym musi odnosić się do systemu obowiązującego w państwie (prawie uregulowanego systemu pieniężnego).¹⁷

¹⁴ Por. A. Kaźmierczak, *Pieniądz i bank...*, op. cit., s. 27.

¹⁵ Oczywiście istniała możliwość za uprzednim wypowiedzeniem, skorzystania przez nich z tych środków. Dochód z procentu był tym wyższy, im dłuższy był termin lokaty. Wiele osób w tym okresie lokowało pieniądze w banku i nie istniała wówczas potrzeba regulowania zobowiązań powstałych pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem w żywej gotówce.

¹⁶ Od pewnego czasu w doktrynie można zauważyć tendencje do podkreślania wieloznaczności prawnego pojęcia pieniądza oraz negujące możliwość i sens tworzenia uniwersalnej definicji pieniądza, zarówno na użytek krajowy, jak i międzynarodowy.

¹⁷ W starożytności był to system pieniądza kruszcowego – złotego albo srebrnego (monometalizm) lub obydwu równoległe (bimetalizm). W latach 1870–1914 upowszechnił się wyłącznie system pieniądza złotego, będący równocześnie systemem waluty złotej (system walutowy). W wyniku wielkiego kryzysu gospodarczego w latach 1929–1933 we wszystkich krajach całkowicie zaniechano wymiany banknotów na złoto, co oznaczało przejście do systemu pieniądza papierowego. Stany Zjednoczone przywróciły w 1944 system dewizowo-złoty, ale tylko w obrotach międzynarodowych. Pośredni związek systemu pieniądza papierowego ze złotem został początkowo utrzymany tylko za pośrednictwem parytetów złota lub wymienialnego na złoto dolara, w których określano wartość krajowych jednostek pieniężnych. W 1976 parytet złota został prawnie zlikwidowany przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy,

Dominuje funkcjonalne podejście do określenia pieniądza, zgodnie z którym pieniądz jest identyfikowany poprzez formy, w których może występować i spełniać funkcje w obrocie gospodarczym. W tym ujęciu pieniądzem jest każde dobro posiadające zdolność nabywczą i moc środka płatniczego (z tytułu prawa lub zwyczaju). Niewątpliwe jest również, że pieniądz pełni funkcje miernika wartości, środka akumulacji tej wartości oraz, co z punktu widzenia prawa zobowiązań najistotniejsze, powszechnego środka wymiany i środka płatniczego.

Pieniądz jako instytucja prawa cywilnego występuje w obrocie międzynarodowym w różnych postaciach, co uwarunkowane jest różnymi sposobami płatności (zapłaty) dopuszczalnymi przez prawo. W zasadzie na określonym obszarze państwowym zapłata dopuszczalna jest tylko za pomocą tego, co normy prawne państwa uznają za prawny środek płatniczy (*legal tender, Gesetzliches Zahlungsmittel*)¹⁸. Wierzyciel nie może odmówić przyjęcia zapłaty (płatności) dokonywanej zgodnie z zobowiązaniem za pomocą prawnego środka zapłaty bez popadnięcia w zwłokę. Każde państwo określa autonomicznie, czy pod tym pojęciem kryją się tylko znaki pieniężne, czy inne postaci pieniądza.

W doktrynie stwierdza się, że jako pieniądz w szerokim znaczeniu są tradycyjnie uznawane wszelkie środki płatnicze, których używa się w obrocie, a więc zarówno monety i banknoty, jak i papiery wartościowe, np. czeki, listy zastawne czy pieniądz elektroniczny. Natomiast pieniądzem w znaczeniu ścisłym są tylko te środki płatnicze, którym państwo nadaje moc umarzania zobowiązań. Do nich zalicza się monety i banknoty emitowane i wypuszczone do obiegu przez państwo.

Tradycyjnie przyjmuje się, że na istotę prawną pieniądza składają się trzy elementy: znak pieniężny, jednostka pieniężna, suma pieniężna. Znaki pieniężne występują w obrocie międzynarodowym jako banknoty, monety oraz bilon, czyli pieniądz zdawkowy.¹⁹

Obecnie znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej są banknoty i monety opiewające na złote i grosze.²⁰ Wyłączne prawo do emitowania znaków pieniężnych Rzeczypospolitej Polskiej ma Narodowy Bank Polski.²¹ Sta-

a poszczególne kraje uzyskały pełną swobodę wyboru waluty międzynarodowej, według której określają wartość (kurs) jednostki pieniężnej.

¹⁸ Por. A. Nussbaum, *Money in the Law National and International. A comparative study in the Borderline of Law and Economics*, Brooklyn 1950, s. 44 i nast.

¹⁹ Zob. T. Borkowski, *Znaki pieniężne*, Warszawa 1996, s. 16 i nast.

²⁰ Zgodnie z art. 31 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim. (Dz. U. z 1997 r., Nr 140, poz. 938 z późn. zm.).

²¹ Zob. art. 4 ustawy o Narodowym Banku Polskim.

nowią one prawny środek płatniczy na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. Krajowa ustawa zasadnicza²² nadaje Narodowemu Bankowi Państwa, jako bankowi centralnemu, wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalanie i realizowanie polityki pieniężnej.

Gwarantem wartości znaku pieniężnego jest państwo. Rozwój bankowości doprowadził do oddzielenia pojęcia pieniądza (jako abstrakcyjnego – symbolicznego miernika zasobów kapitałowych) od pojęcia znaku pieniężnego, którego fizyczne posiadanie oznaczało posiadanie określonej ilości pieniędzy. Znaki pieniężne stanowią postać pieniądza uchwytłą zarówno z punktu widzenia prawa zobowiązań, jak i prawa rzeczowego, gdzie stanowią kategorię rzeczy ruchomych.

Od znaku pieniężnego należy odróżnić jednostkę pieniężną²³, która jest normatywną miarą wartości o charakterze abstrakcyjnym²⁴. O ile bowiem suma pieniężna oznacza jakąś ekonomiczną wartość, o tyle jednostka pieniężna ma służyć temu, aby tę wartość w sposób jednolity wyrazić. Ujednolicenie owej miary ułatwia obrót prawny i gospodarczy wszystkim jego uczestnikom.²⁵ Jednostką pieniężną, na której opiera się państwowy (lub ponadpaństwowy) system monetarny, jest waluta danego państwa.

We współczesnym obrocie prawno-gospodarczym jednostka pieniężna może reprezentować kilka różnych wartości. Jako przykład podaje się m.in. wartość nominalną – czyli wartość nadaną przez państwo w postaci regulacji prawnych, wartość kursową – która wynika z porównania jednostek pieniężnych danego państwa z walutami innych państw, a także wartość nabywczą

²² Zob. artykuł 227 ust. 1 Konstytucji RP (Dz. U. z 16 lipca 1997, Nr 78, poz. 483).

²³ Pojęciem jednostki pieniężnej posłużył się polski ustawodawca w art. 1 ust. 1 i 2 Ustawy z 7 lipca 1994 r. o denominacji złotego (Dz. U. Nr 84, poz. 386 ze zm.), tworząc oparty na niej system monetarny obowiązujący od 1995 r., zgodnie z którym jednostką pieniężną w Polsce jest złoty, który dzieli się na 100 groszy.

²⁴ Por. C. Kosikowski, E. Ruśkowski (red.), *Finanse publiczne i prawo finansowe*, Warszawa 2003, s. 199; zob. też Z. Zabiński, *Jednostka pieniężna...*, op. cit., s. 69 i nast.

²⁵ W przeszłości, w okresie funkcjonowania systemu waluty opartej na kruszcu, np. złocie lub srebrze, omawianą miarą wartości była ustalona przez ówczesne prawo ilość tego kruszcu przybierającego postać monet. W ten właśnie sposób zapewniano ujednolicenie i ustandaryzowanie obrotu na podstawie wspólnych dla wszystkich uczestników obrotu parametrów odnoszących się do miary wartości. Współczesne systemy prawne i gospodarcze używają dla celów pomiaru wartości przyjęte, wyrażone w jednostkach pieniężnych, których znaczenie wzrosło w momencie odejścia od pieniądza kruszcowego, a więc wówczas, gdy wartość pieniądza przestano wiązać bezpośrednio z wartością towarową (wewnętrzną) znaku pieniężnego. Por. T. Dybowski, (w:) E. Łętowska (red.), *System prawa prywatnego, t. 5, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2006, s. 216.

– przyznawaną w obrocie ze względu na siłę nabywczą pieniądza w stosunku do innych dóbr.

Natomiast suma pieniężna jest wielkością abstrakcyjną, określającą wartość oraz wyrażoną w jednostce pieniężnej.²⁶ Oznacza jedynie prawo podmiotowe do dokonywania zapłaty.

4. Pieniądz gotówkowy jako pieniądz w znaczeniu ścisłym

Pieniądz gotówkowy *sensu stricto* występuje w postaci znaków pieniężnych, czyli banknotów i monet, emitowanych przez bank centralny. Znaki pieniężne nie zawierają w sobie prawa podmiotowego, które ma wyłącznie charakter abstrakcyjny, one jedynie dokumentują (potwierdzają) istnienie tego prawa.²⁷

Papierowy znak pieniężny nie ma żadnej wartości wewnętrznej i swoje funkcje spełnia nie dzięki niej, lecz dlatego, że państwo nadało mu kurs przymusowy, uznając go za prawny środek płatniczy, mający moc umarzania zobowiązań.²⁸ W przypadku pieniądza kruszcowego fakt, iż zawierał złoto, przesądzał o tym, że był powszechnie przyjętym środkiem płatniczym, pieniądźowi papierowemu taką moc nadaje państwo, a jego wartość odpowiada abstrakcyjnej wartości dóbr i towarów na rynku.²⁹

²⁶ Z określeniami suma pieniężna spotykamy się w k.c., m.in. w art. 24 § 1, gdzie mowa jest o zapłacie odpowiedniej sumy pieniężnej; w 358¹ §1 k.c., który stanowi, że przedmiotem zobowiązania jest suma pieniężna, spełnienie następuje przez zapłatę sumy nominalnej; następnie w art. 359 §1 k.c. „Odsetki od sumy pieniężnej należą się, jeżeli to wynika z czynności prawnej albo z ustawy, z orzeczenia sądu lub decyzji innego właściwego organu”. Zob. W. Czachórski (red.), (w:) *System Prawa Cywilnego, t. I, cz. Ogólna*, Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 442.

²⁷ Aktualnie złoto utraciło status środka płatniczego na rzecz pieniądza w ścisłym znaczeniu. Dawniej pieniądz kruszcowy spełniał swoje funkcje dlatego, że zawierał w sobie pewną ilość złota, a papier kredytowy (banknot) mógł być w każdej chwili wymieniony na złoto.

²⁸ Ponadto znak pieniężny nie jest wymienialny na złoto, lecz wyłącznie na towary i usługi, a więc jednostka pieniężna wyrażająca sumę pieniężną nie odpowiada wartości złota, lecz jest wyłącznie wyrazem skali cen towarów i usług, nabierając cech wielkości abstrakcyjnej. O istotnej różnicy pomiędzy pieniądzem kruszcowym a pieniądzem papierowym przesądza więc ujęcie jednostki pieniężnej – w pierwszym przypadku odpowiada ona wartości złota, a w drugim abstrakcyjnej wartości towarów i usług. Zob. Z. Żabiński, *Próba nowoczesnej...*, op. cit., s. 134.

²⁹ W obu przypadkach dla ujęcia tych wartości można posłużyć się pojęciem jednostki pieniężnej. Tam gdzie istnieją określone wartości, istnieje również możliwość ich przeniesienia z jednego podmiotu na drugi, a więc konsekwencją istnienia tych wartości

Państwo wymusza obowiązek przyjmowania pieniądza będącego prawnym środkiem zapłaty na jego obszarze³⁰, a co za tym idzie wierzyciel nie może – bez rygору popadnięcia w zwłokę – odmówić przyjęcia zapłaty, chyba że z treści stosunku zobowiązaniowego wynika inaczej. Zapłata gotówką następuje w drodze przeniesienia własności i wydania znaków pieniężnych. Rzeczywistą treścią świadczenia pieniężnego spełnianego w gotówce jest przeniesienie możliwości dysponowania oznaczoną sumą pieniężną.³¹

Pieniądz we współczesnym obrocie może reprezentować wartość nabywczą (siłę nabywczą pieniądza), wyrażającą się w ilości towarów i usług, które można w danym czasie nabyć za jednostkę pieniężną; wartość kursową, czyli wartość pieniądza w zestawieniu z obcymi walutami, oraz wartość nominalną. Wartość nominalna pieniądza jest kategorią prawną i odnosi się do postaci gotówkowej pieniądza (wyrażonej w znaku pieniężnym), oznaczając konkretną wartość nadaną mu przez państwo. Wartość ta wynika z przepisów prawnych, a zmiany wartości nominalnej pieniądza mogą nastąpić jedynie w drodze ustawowej.³²

Problem określenia wartości pieniądza pojawia się, gdy pomiędzy powstaniem zobowiązania a jego wykonaniem następuje istotna zmiana siły nabywczej pieniądza. Ustawodawca uregulował tę kwestię przez wprowadzenie zasady nominalizmu.³³ W przypadku gdy wysokość świadczenia pieniężnego została określona wprost, przez wskazanie liczby jednostek pieniężnych (sumy nominalnej świadczenia), świadczenie to powinno być spełnione przez zapłatę właśnie tej sumy, bez względu na zmianę siły nabywczej pieniądza.³⁴

jest suma pieniężna, rozumiana jako prawo do dokonywania zapłat. Jedno wynika z drugiego – tam gdzie jest jednostka pieniężna, reprezentująca określoną wartość, jest prawo do dokonywania zapłat. Przeniesienie wartości odpowiadałoby zapłacie, a możliwość takiego przeniesienia – prawu do zapłaty. Zob. W. Srokosz, *Istota prawna pieniądza elektronicznego*, Prawo Bankowe 2002, nr 12, s. 70 i nast.

³⁰ Znaki pieniężne, emitowane przez NBP, pozostające w obiegu i odpowiadające warunkom ustalonym przez Prezesa NBP, są prawnymi środkami płatniczymi na obszarze RP (zob. art. 32 ustawy o NBP).

³¹ T. Dybowski, (w:) E. Łętowska (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 5, Warszawa 2006, s. 223.

³² *Tamże*, s. 230.

³³ Wyrażoną w art. 358¹ §1 KC.

³⁴ Od czasu zastąpienia waluty kruszcowej walutą papierową nominalizm stanowi powszechnie uznaną w prawie cywilnym zasadę spełniania świadczeń pieniężnych. Wprowadzenie zasady nominalizmu jest uzasadnione potrzebą zapewnienia sprawności obrotu gospodarczego, który w przeciwnym razie uległby sparaliżowaniu. (zob. P. Machnikowski, (w:) E. Gniewek, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 553).

Najbardziej rozpowszechnionym w stosunkach gospodarczych instrumentem, który umożliwia mierzenie wartości dóbr lub usług za pośrednictwem pieniądza, jest cena.³⁵ Cena wyrażona jest przede wszystkim w cywilistycznej regulacji umowy sprzedaży³⁶ i oznacza świadczenie pieniężne, do jakiego wykonania zobowiązany jest kupujący.

Od niepamiętnych czasów cena stanowi element przedmiotowo istotny umowy sprzedaży, co obecnie powoduje, iż brak umownego określenia ceny skutkuje nieważnością czynności prawnej.³⁷

Typową cechą pieniądza gotówkowego (której nie posiada pieniądz bezgotówkowy) jest anonimowość, ponieważ w porównaniu z innymi środkami płatniczymi, gotówka nie pozostawia śladów zawartej transakcji, przez co uniemożliwia śledzenie zapłaty. Ponadto gotówkę cechują: łatwość i wygoda zapłaty, brak potrzeby korzystania z podmiotów pośredniczących oraz brak ograniczeń co do osoby płacącej, jak i osoby otrzymującej zapłatę. Dodatkową, a dla wielu osób bardzo istotną, cechą pieniądza gotówkowego jest możliwość jej fizycznego posiadania.³⁸

³⁵ Pierwotnie cena wyrażana była nie w jednostce pieniężnej, ale funkcję tę pełniły substytuty stanowiące przedmioty o powszechnie znanej i trwałej wartości. Można było za nie nabyć wszelkiego rodzaju inne dobra. Zamiana jest niewątpliwie jednym z najstarszych zjawisk związanych z obrotem towarowym, została dopiero wyparta poprzez wprowadzenie pieniądza jako środka płatniczego. W prawie starobabilońskim dopuszczalne było pieniężne wyrównanie różnicy między wartością zamienianych przedmiotów. Umowa kupna-sprzedaży, czyli wymiana towaru na pieniądze, miała w czasach najdawniejszych przede wszystkim charakter gotówkowy, tzn. że strony wymieniały wzajemne świadczenia. Nabywca stawał się właścicielem rzeczy w momencie wręczenia ceny i to o tyle, o ile był właścicielem gotówki. Jeśli część jej pożyczył, pożyczkodawcy uzyskiwali współwłasność kupionego przedmiotu.

³⁶ Art. 336 i następane k.c.

³⁷ Stosunek sprzedaży stanowił także podstawowy instrument obrotu gospodarczego w okresie rzymskim. Właściwej formy prawnej dla ukształtowania tego niezmiernie doniosłego zjawiska życia ekonomicznego poszukiwano w Rzymie dłużej. Konsensualny kontrakt *emptio venditio* pojawił się wraz z całą kategorią kontraktów konsensualnych dopiero w ostatnich wiekach republiki". Najbardziej powszechnym sposobem wtórnego nabycia własności rzeczy była mancipatio. Mancypacja stanowiła w prawie rzymskim uroczysty akt kupna rzeczy w obecności pięciu świadków, których udział miał zapewnić bezpieczeństwo obrotu gospodarczego. Pierwotnie tzw. *libripens* odważał sprzedawcy kruzsze (niewybity) jako cenę kupna, a kupujący przy użyciu uroczystych słów chwycił rzecz, jako swą własność. Po wprowadzeniu pieniądza skuteczniano zapłatę ceny poza aktem emancypacyjnym zachowując dawny rytuał. Skuteczność umowy sprzedaży zależała w okresie rzymskim od dochowania określonych wymagań formalno-prawnych. Bez ich zachowania nie dochodziło do przejścia tytułu własności ze sprzedawcy na kupującego. Por. K. Kolańczyk, *Prawo Rzymskie*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 381–382.

³⁸ *Strategia rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2009–2013 (projekt)*,

5. Pieniądz jako przedmiot świadczenia pieniężnego (zobowiązania)

Wykonanie zobowiązań w obrocie cywilnoprawnym następuje najczęściej przez zapłatę należności pieniężnej, a podstawową rolę w świadczeniach pieniężnych odgrywa pieniądź.³⁹

Świadczenie pieniężne polega na przekazaniu z majątku dłużnika do majątku wierzyciela określonej sumy pieniężnej.⁴⁰ Nauka wyróżnia dwie kategorie świadczeń pieniężnych. W świadczeniach pieniężnych *sensu stricto* suma pieniądza jest przedmiotem zobowiązania. Istotą nie będzie liczba sztuk pieniądza oznaczona cechami gatunkowymi, lecz ekonomiczna wartość w postaci sumy pieniężnej.⁴¹ Wyrażać będzie się ją w jakichkolwiek jednostkach pieniężnych, które pozwolą na spełnienie należnego wierzycielowi świadczenia.

Drugą kategorią są świadczenia ze świadczeniem pieniężnym. Przedmiot świadczenia jest wyrażany w pieniądzu, który odzwierciedla surogat konkretnego, zindywidualizowanego dobra i oznaczonej nim rzeczy. Pozwala na zwolnienie się z zobowiązania, natomiast realna wartość pieniądza jest w tym przypadku nieistotna, bowiem miernikiem wartości dla danego stosunku prawnego staje się indywidualnie oznaczone dobro.⁴²

Spełnienie świadczenia pieniężnego jest czynnością prawną dwustronną i rozporządzającą, zawsze bowiem po stronie dokonującego zapłaty występuje wola przeniesienia na drugą osobę sumy pieniężnej, a po stronie przyjmującego zapłatę – wola przyjęcia. Jest tak nawet przy rozliczeniach na rachunku bankowym, kiedy zapłata często jest dokonywana bez wiedzy osoby otrzymującej

Narodowy Bank Polski, Związek Banków Polskich, Koalicja na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, luty 2009, s. 43–44.

³⁹ W pierwotnym brzmieniu Kodeks zobowiązań w art. 210 k.z. stanowił, że „wykonanie zobowiązania powinno nastąpić przez zapłatę sumy dłużnej każdym gatunkiem pieniądza, który posiada obieg prawny w miejscu i w chwili zapłaty według wartości, jaką państwo tym pieniądзом nadaje”. Z przepisu tego wynikało, że spełnienie świadczenia powinno zostać wykonane na skutek przeniesienia na osobę będącą wierzycielem własności znaków pieniężnych, jako prawnych środków płatniczych według ich nominalnej wysokości. Kodeks zobowiązań w pierwotnym brzmieniu nie regulował natomiast spełnienia świadczenia pieniężnego w inny sposób, w szczególności w drodze rozliczeń bezgotówkowych.

⁴⁰ Zob. art. 3581 §1 Ustawy – Kodeks Cywilny z dnia 23 kwietnia 1964, Dz. U., Nr.16, poz. 93.

⁴¹ J. Rajski, (w:) J. Rajski, W. Kocot, K. Zaradkiewicz, *Prawo w kontraktach w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2002, s. 152.

⁴² Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2010, s. 78.

zapłatę. Osoba ta bowiem, zawierając umowę rachunku bankowego, z góry wyraża zgodę na to, że bank będzie przyjmował na jej rachunek wpływające wpłaty.⁴³

Przyjmuje się, że spełnienie świadczenia pieniężnego następuje przez wydanie znaków pieniężnych (zapłata gotówką), chyba że ustawa lub umowa stanowi inaczej. Ponadto zapłata na rzecz przedsiębiorcy następuje w sposób przyjęty w obrocie, chyba że ustawa lub umowa wymaga określonego sposobu zapłaty.

Prawo krajowe, dążąc do zapewnienia szerokiej swobody w zakresie wyboru waluty i wyrażania zobowiązań w walutach obcych zniósł obowiązującą do niedawna zasadę walutowości. W świetle obowiązujących regulacji, jeżeli przedmiotem zobowiązania jest suma pieniężna wyrażona w walucie obcej, dłużnik może świadczenie spełnić w walucie polskiej.⁴⁴

Wobec uchylecia zasady walutowości należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że w obecnym stanie prawnym podmioty (podmiot), spełniając świadczenie pieniężne mogą swobodnie wybrać walutę, w której wyrażona jest suma pieniężna.⁴⁵ W związku z nieustającym procesem globalizacji często interes stron przemawia za wyrażeniem sumy pieniężnej w walucie obcej.

W ujęciu *sensu largo* pod określeniem „pieniądza” należy rozumieć wszelkie środki płatności używane w obrocie prawnym, tj. nie tylko jednostki waluty narodowej, lecz także jednostki euro, czy dolara, a także pieniądz elektroniczny.

⁴³ T. Dybowski, *Świadczenie pieniężne*, (w:) E. Łętowska (red.), *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2006, s. 222.

⁴⁴ Do 24.01.2009 r. przepis art. 358 k.c. wyrażał zasadę walutowości, zgodnie z którą zobowiązania pieniężne na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej mogły być wyrażone tylko w pieniądzu polskim.

⁴⁵ Tak A. Olejniczak, (w:) A. Kidyba, *Kodeks cywilny. Komentarz*. Tom III, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2011, s. 57; odmiennie A. Brzozowski, *Komentarz do kodeksu cywilnego*, t. I, Warszawa 2011, s.

6. Świadczenie pieniężne w świetle prawa unijnego (europejskiego)

W sposób liberalny⁴⁶ zagadnienie sposobu zapłaty reguluje prawo unijne (europejskie) w myśl poglądu, iż akceptacja wszelkich dostępnych form zapłaty leży w szeroko pojętym interesie obrotu gospodarczego.⁴⁷

Również kodeksy cywilne innych państw nie regulują w sposób „sztywny” sposobów spełnienia świadczenia pieniężnego.⁴⁸ Ogólnie przyjętą zasadą jest najczęściej spełnianie świadczeń pieniężnych w sposób przyjęty zwyczajowo w obrocie prawnym.

W literaturze zagranicznej można spotkać pogląd, że skoro ustawodawca uznaje rozliczenia bezgotówkowe jako równorzędny, a niekiedy nawet wyłączny sposób wykonania zobowiązań, to mimo że nie istnieje obowiązek przyjmowania pieniądza bezgotówkowego, należy ten sposób zapłaty uznać za prawnie równorzędny wobec zapłaty gotówką.⁴⁹

7. Pieniądz bezgotówkowy jako środek usprawniający obrót handlowy

Globalne procesy ekonomiczne stwarzają nowe uwarunkowania międzynarodowego handlu także w sferze obrotu pieniężnego. Obieg bezgotówkowy nie wyczerpuje obiegu pieniężnego. Obok gotówkowego istnieje bezgotówkowy obieg pieniądza, który – zwłaszcza w obrocie gospodarczym – stopniowo wypiera zapłatę w znakach pieniężnych. Za bezgotówkową formę pieniądza uznaje

⁴⁶ Zgodnie z art. 7.107 ust. 1 PECL (Zasad Europejskiego Prawa Umów) zapłata wymagalnej sumy pieniężnej może nastąpić w każdej formie zwyczajowo przyjętej w stosunkach handlowych; taka sama zasada przyjęta została w art. III – 2:108 ust. 1 DCFR (Draft Common Frame of Reference – Projekt Wspólnego Systemu Odniesienia); zgodnie z art. 6.1.7. ust. 1 Zasad Międzynarodowych Umów Handlowych UNIDROIT z 2004 roku zapłata może zostać dokonana w każdy sposób przyjęty zwyczajowo w obrocie prawnym w miejscu wykonania. Ponadto art. 6.1.8. stanowi, że dłużnik może dokonać zapłaty na każdy rachunek bankowy wierzyciela, jeżeli ten nie zastrzegł, iż zapłata ma zostać dokonana na rachunek przez niego wskazany.

⁴⁷ T. Dybowski, *Świadczenie...*, op. cit., s. 225.

⁴⁸ Przepisów regulujących sposób spełnienia świadczenia pieniężnego nie zawierają niemiecki i austriacki kodeks cywilny. Natomiast szwajcarski kodeks zobowiązań w art. 84 ust. 1 stanowi, że zobowiązanie pieniężne należy wykonać przez zapłatę prawnymi środkami płatniczymi w walucie, na którą opiewa dług.

⁴⁹ Zob. J. Pisuliński, (w:) M. Pecyna (red.), *Wykonanie i skutki naruszenia zobowiązań*, Kraków 2009, s. 180.

się pieniądź bankowy oraz pieniądź elektroniczny. Zapłata bezgotówkowa jest realizowana przede wszystkim przez przeprowadzane za pośrednictwem banku bezgotówkowe rozliczenia pieniężne (pieniądz bankowy).⁵⁰

We współczesnych czasach pieniądź bezgotówkowy (w przeciwieństwie do jego pierwotnej formy) ma charakter zdematerializowany. Oznacza to, iż jest to obrót rzeczą w rozumieniu prawa cywilnego, tak jak ma to miejsce w przypadku omówionego wcześniej pieniądza gotówkowego. Pieniądz bezgotówkowy wyraża zatem jakąś wartość, określoną za pomocą jednostki pieniężnej, która nie posiada materialnego nośnika w postaci znaków pieniężnych⁵¹.

Obrót pieniądza bezgotówkowego polega na dokonywaniu odpowiednich zapisów ewidencyjnych, w wyniku których następuje przeniesienie określonej ilości jednostek pieniężnych, pomiędzy uczestnikami obrotu.

W obecnej rzeczywistości gospodarczej i w świetle obecnego stanu prawnego błędem byłoby twierdzenie, że pieniądź bezgotówkowy nie jest pieniądzem z powodu braku powiązania ze znakami pieniężnymi, emitowanymi przez bank centralny, które są prawnym środkiem płatniczym. Moc umarzania zobowiązań, jako istotna cecha pieniądza, realizowana jest tu przez wydanie odpowiednich dyspozycji dłużnika, w wyniku których określona ilość jednostek pieniężnych zostaje przeniesiona z jego rachunku bankowego na rachunek wierzyciela. Należy bowiem odróżnić istnienie pieniądza bezgotówkowego – jako pieniądza – od wiarytelnosci, jaka przysługuje określonym podmiotom o zamianę pieniądza bezgotówkowego na pieniądź gotówkowy.⁵² Rozliczenia bezgotówkowe stanowią substytut gotówki, gdyż z założenia odpowiadają klasycznym funkcjom rzeczywistego pieniądza: wymiany, jednostki rozliczeniowej, miernika wartości i akumulacji.⁵³

Spełnienie świadczenia pieniężnego (zapłata) nie ogranicza się tylko do zapłaty w znakach pieniężnych. Może ono nastąpić również przy użyciu

⁵⁰ Polski ustawodawca w art. 63 ust. 3 Prawa bankowego pozostawił otwarty katalog bankowych rozliczeń bezgotówkowych, co stanowi potwierdzenie, że trudno jest nadać za praktyką obrotu.

⁵¹ W zastępstwie tych materialnych nośników używane są odpowiednie wpisy o charakterze ewidencyjno-księgowym, które jednak – w świetle art. 31 ustawy o NBP – w żadnym razie nie mogą być uznawane za znaki pieniężne. Por. A. Mikos-Sitek, P. Zapadka, *Prawo finansów publicznych*, Warszawa 2011, s. 16.

⁵² Por. Z. Żabiński, *Umowa rachunku bankowego*, Warszawa 1967, s. 57; tenże, *Próba nowoczesnej cywilnoprawnej konstrukcji pojęcia pieniądza i zapłaty*, PiP 1972, Nr 8–9, s. 134; tenże, *Istota prawna jednostki pieniężnej*, Studia Cywilistyczne, t. VI, 1960, s. 233 i nast.; T. Targosz, *Pieniądz elektroniczny*, (w:) P. Podrecki (red.), *Prawo Internetu*, Warszawa 2004, s. 281. Natomiast odmiennie, T. Dybowski, *Świadczenia pieniężne*, (w:) E. Łętowska (red.), *System prawa prywatnego...*, op. cit., s. 220.

⁵³ Tak W. Arnold, *E-Payment-Systeme: Geld für den elektronischen Markt*, Die Bank – Zeitschrift für Bankpolitik und Praxis, 2007.

pieniądza bezgotówkowego (bankowego, elektronicznego). O wyborze sposobu płatności decyduje w zasadzie dłużnik. Poza przypadkami prawnego obowiązku zastosowania określonej formy płatności (zapłaty), wierzyciel ma zawsze obowiązek przyjęcia zapłaty w formie gotówkowej. Ze względu na upowszechnianie się zwyczaju spełniania świadczeń pieniężnych w postaci bezgotówkowej można jednak przyjąć, że już sam brak wyraźnego sprzeciwu ze strony wierzyciela wystarczy, aby uznać, że dłużnik świadczenie spełnił.⁵⁴

Zapłata dokonywana w formie bezgotówkowej jest obecnie powszechnie stosowana w obrocie gospodarczym (między profesjonalistami), co wynika z wymuszonej przez ustawodawcę konieczności posiadania przez przedsiębiorcę rachunku bankowego i dokonywania zapłaty przy użyciu polecenia zapłaty z tego rachunku, w określonych przepisami przypadkach⁵⁵. Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że co prawda pieniądź bezgotówkowy nie ma powszechnej mocy umarzania zobowiązań, ale ma moc zwalniania z zobowiązań pieniężnych⁵⁶.

8. Karta płatnicza jako bezgotówkowy instrument płatności (zapłaty)

Karta płatnicza jako początkowo prymitywny instrument kredytu, który pojawił się w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w drugiej dekadzie XX wieku, w niedługim czasie stał się uniwersalnym instrumentem zapłaty, przyjmując funkcję pieniądza. Zmieniając formę i konstrukcję – od metalowej płytki z informacją o zadłużeniu, przez karty z paskiem magnetycznym do „inteligentnej” karty plastikowej z mikroprocesorem umożliwiającą dokonywanie skomplikowanych transakcji handlowych za pośrednictwem banków – wykazywał niespotykaną dynamikę wzrostu popularności na całym świecie.⁵⁷

⁵⁴ Tak Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna...*, op. cit., s. 61–62; tak samo P. Machnikowski (w): E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, Warszawa 2008, s. 550.

⁵⁵ Zgodnie bowiem z art. 22 Ustawy z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej, dokonywanie lub przyjmowanie płatności związanych z wykonywaną działalnością gospodarczą następuje za pośrednictwem rachunku bankowego przedsiębiorcy w każdym przypadku, gdy stroną transakcji, z której wynika płatność, jest inny przedsiębiorca oraz gdy jednorazowa wartość transakcji, bez względu na liczbę wynikających z niej płatności, przekracza równowartość 15.000 euro. Por. Z. Banaszczyk, K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. 2, s. 215.

⁵⁶ C. Kosikowski, *Prawo finansowe w Unii Europejskiej i w Polsce*, Lexis Nexis, Warszawa 2005, s. 98.

⁵⁷ J. Kukulski, *Aspekty prawne bankowych kart płatniczych w polskim systemie*

Pod pojęciem kart płatniczych należy rozumieć dokumenty o ustalonym wyglądzie i treści, umożliwiające jego posiadaczowi bezgotówkowe dokonywanie płatności za towary i usługi u określonych w umowie o wydanie karty podmiotów, na określonych w tej umowie zasadach.⁵⁸ Rozwój technologiczny powoduje, że zakres zastosowania definicji, a także jej konstrukcja ulega dynamicznym zmianom.

Według prawa krajowego⁵⁹, karta płatnicza oznacza „kartę identyfikującą wydawcę i upoważnionego posiadacza, uprawniającą do wypłaty gotówki lub dokonywania zapłaty, a w przypadku karty wydanej przez bank lub instytucję ustawowo upoważnioną do udzielania kredytu – także do dokonywania wypłaty gotówki lub dokonywania zapłaty z wykorzystaniem kredytu”⁶⁰.

Dokonywanie płatności (zapłaty) z użyciem kart płatniczych możliwe jest tylko w ramach specjalnych systemów kart płatniczych, obejmujących sieć współpracujących ze sobą instytucji. W skład takiego systemu wchodzi emittenci kart (organizacje płatnicze), banki prowadzące rachunki osób, którzy są posiadaczami kart płatniczych, oraz pozostali uczestnicy obrotu, którzy zobowiązują się akceptować płatność za pomocą karty jako formę rozliczenia za sprzedane towary lub usługi⁶¹.

Prawo krajowe stanowi, że wydawanie kart płatniczych oraz wykonywanie operacji przy ich użyciu stanowi czynność bankową *sensu largo*⁶², co oznacza, że wydawanie kart płatniczych i administrowanie nimi nie stanowi czynności bankowej zastrzeżonej wyłącznie dla banków. Do wydawania kart płatniczych i administrowania nimi uprawnione są również inne podmioty, pod warunkiem spełnienia wymogów określonych w ustawie o usługach płatniczych.

pieniężnym, Warszawa 2002, s. 41 i nast.

⁵⁸ J. Masiota, *Elektroniczne instrumenty płatnicze...*, op. cit., s. 18.

⁵⁹ Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz. U. Nr 199, poz. 1175) wprowadza nową definicję karty płatniczej i zamieszcza ją w ustawie o elektronicznych instrumentach płatniczych (art. 2 pkt 7 Ustawa z 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych, Dz. U. Nr 169, poz. 1385 z późn. zm.).

⁶⁰ Definicja karty płatniczej została pierwotnie umieszczona w ustawie Prawo bankowe, co jednak budziło zastrzeżenia ze względu na to, że wydawanie kart płatniczych i administrowanie nimi nie jest zastrzeżone wyłącznie dla banków, czyli nie jest czynnością *stricto* bankową. Za pozostawieniem definicji karty płatniczej w ustawie – Prawo bankowe mogłoby przemawiać jedynie to, że ustawodawca, wskazując na sposoby dokonywania bankowych rozliczeń bezgotówkowych, wymienia przykładowo również kartę płatniczą. Zob. B. Bajor, *Bankowość elektroniczna. Studium prawne*, Warszawa 2011, s. 186 i nast.

⁶¹ Por. A. Janiak, *Wykonywanie zobowiązań pieniężnych za pośrednictwem banków*, MOP 2002 r., Nr. 11.

⁶² Zob. B. Bajor, *Bankowość elektroniczna. Studium prawne*, Warszawa 2011, s. 192.

W związku z tym ze względu na podmiot, który wydaje kartę płatniczą, możemy wyróżnić bankową kartę płatniczą (wydawaną przez bank, ale we współpracy z organizacją płatniczą, np. Visa Polcard, Mastercard itp.) oraz niebankową kartę płatniczą, wydawaną przez podmiot, który nie ma statusu banku. W pierwszym przypadku zazwyczaj istnieje powiązanie karty płatniczej z rachunkiem bankowym, a w przypadku niebankowych kart płatniczych takiego powiązania nie ma.

Karty bankowe najczęściej są kartami czterostronnymi. Organizacje płatnicze współpracując z wydawcami kart, przyjmują na siebie obowiązek przyjmowania i rozliczania rachunków dostarczonych przez przedsiębiorców. Autoryzacją i rozliczaniem operacji dokonanych przy użyciu kart zajmują się tzw. centra rozliczeniowo-autoryzacyjne.⁶³

Karty akceptowane wyłącznie przez wydawcę (np. sieć stacji benzynowych, domy towarowe, czy sieć hotelowa), czyli karty dwustronne są niezwiązane z rachunkiem bankowym. Pozwalają one na dokonywanie transakcji bezgotówkowo jedynie u wydawcy takiej karty, podczas nabywania rzeczy i usług świadczonych w ramach działalności wydawcy karty.

Karty płatnicze mogą występować jako karty debetowe, kredytowe, obciążeniowe oraz karty przedpłacone (*pre-paid*). Karty płatnicze przedpłacone (*pre-paid*) pozwalają jedynie na dokonywanie transakcji do kwoty, na jaką zostały zasilone. Karty debetowe wydawane do rachunku pozwalają na obciążenie rachunku w dniu otrzymania informacji o transakcji i w granicach środków posiadanych na rachunku. W przypadku natomiast karty obciążeniowej rozliczenie dokonanych transakcji przez posiadacza rachunku następuje w wybranym dniu, raz w miesiącu. W tym dniu posiadacz rachunku powinien mieć odpowiednie środki pieniężne na rachunku bankowym. Obie karty są powiązane z rachunkiem bankowym.

Karta kredytowa, która nie musi być związana z rachunkiem bankowym, pozwala na dokonywanie transakcji przez posiadacza karty w granicach kredytu przyznanego wraz z wydaniem karty. W polskim systemie prawnym uprawnione do wydawania kart kredytowych są wyłącznie podmioty, którym ustawodawca zezwala na udzielanie kredytów, czyli banki. Inne podmioty mogą uzyskać ustawowe upoważnienie do udzielania kredytów (np. SKOK-i).⁶⁴

Karty płatnicze można rozróżnić ze względu na rodzaj nośnika pamięci. Będą to karty magnetyczne lub elektroniczne, czyli zaopatrzone w mikroprocesor.⁶⁵ Karty magnetyczne mają dane identyfikujące posiadacza

⁶³ J. Masiota, *Elektroniczne instrumenty płatnicze...*, op. cit., s. 41.

⁶⁴ B. Bajor, *Bankowość...*, op. cit., s.197.

⁶⁵ Na początku lat 70. XX w. pojawiły się pierwsze karty z paskiem magnetycznym,

karty zapisane na pasku magnetycznym. Natomiast na karcie elektronicznej, czyli tzw. inteligentnej karcie (*smart card*) wbudowano mikroprocesor, który zawiera informacje o posiadaczu, jego rachunku oraz o czynnościach możliwych do zrealizowania z wykorzystaniem karty.

W celu popularyzacji wykorzystania kart do obsługi niskokwotowych płatności konieczne stało się zastosowanie rozwiązań maksymalizujących wygodę oraz szybkość realizacji płatności. Takim rozwiązaniem jest technologia kart zbliżeniowych (bezstykowych, ang. *contactless*), funkcjonująca pod marką *PayPass*. Główną zaletą kart bezstykowych jest brak konieczności łączenia się z bankiem oraz dokonywania autoryzacji z użyciem kodu PIN.⁶⁶ Karta zbliżeniowa, która jest nośnikiem pieniądza elektronicznego, zastępuje pieniądź gotówkowy, lecz „transakcja zbliżeniowa” na razie nie zawsze jest bezpieczna.

W obrocie występują również karty wirtualne, które w przeciwieństwie do innych kart płatniczych nie muszą mieć postaci karty plastikowej.⁶⁷ Karta wirtualna może być wykorzystana do transakcji, w których nie jest potrzebna jej fizyczna obecność. Chodzi o transakcje dokonywane drogą elektroniczną oraz tzw. MO/TO (*Mail Order and Telephone Order*). Kartą wirtualną można więc płacić w sklepach internetowych oraz finalizować zamówienia złożone przez telefon. Z drugiej strony nie dokonamy nią zapłaty w tradycyjnym sklepie, ani nie wybierzemy pieniędzy w bankomacie. Do kart wirtualnych nie jest generowany kod PIN. Generowane są jednak kody weryfikujące o nazwie CVC2 lub CVV2.

Płatność (zapłata) kartą wirtualną uznawana jest za bardzo bezpieczną. Każda transakcja podlega autoryzacji. Aby dokonać płatności (zapłaty) np. w sklepie internetowym, należy podać numer karty, datę ważności oraz dane posiadacza. Wymagane jest podanie kodu CVC2/CVV2. Posiadacz karty może mieć wpływ na maksymalną kwotę transakcji, bądź to przez ustalenie limitu, bądź przez załadowanie odpowiedniej kwoty na rachunek karty. W przypadku

wdrożono także system elektronicznej autoryzacji, umożliwiający sprzedawcom elektroniczne przesyłanie płatności do centrów rozliczeniowych, co skróciło czas autoryzacji do około minuty. Wprowadzono bankomaty, za pośrednictwem których posiadacze kart wyposażonych w pasek magnetyczny mogli pobierać gotówkę. Podstawowe rozwiązania techniczne kart z paskiem magnetycznym funkcjonują od tamtego czasu, z pewnymi zmianami, do chwili obecnej. Jednocześnie zaczęto prace nad kartą z mikroprocesorem, który miał zapewnić większe bezpieczeństwo dokonywania transakcji.

⁶⁶ Płatność trwa zaledwie kilka sekund i polega na zbliżeniu przez klienta karty do specjalnego czytnika kart zbliżeniowych na odległość około 10 cm (krótki dźwięk czytnika oznacza dokonanie płatności). Zob. K. Żwiruk, *Historia kart płatniczych na świecie*, www.kartyonline.pl, 7 lipca 2003.

⁶⁷ Częstokroć banki wydają klientowi tylko kopertę z papierowym wydrukiem zawierającym dane karty (numer, jej numer, datę ważności, imię i nazwisko posiadacza).

kart wirtualnych nie stosuje się dodatkowych rozwiązań zwiększających bezpieczeństwo.

Karta płatnicza nie jest pieniądzem, lecz stanowi jedynie instrument (środek), za pomocą którego realizowane są rozliczenia z wykorzystaniem pieniądza bankowego.⁶⁸

W doktrynie uznaje się kartę płatniczą za „odzwierciedlenie pieniądza bankowego”⁶⁹, który nie ma jednak powszechnej mocy umarzania zobowiązań, natomiast pieniądz bankowy to wierzytelności klientów w stosunku do banków. W przypadku realizacji transakcji przy użyciu instrumentu pieniądza bezgotówkowego (np. karty płatniczej) dochodzi do przesunięcia odpowiedniej liczby jednostek pieniężnych z rachunku bankowego dłużnika na rachunek bankowy wierzyciela. Posiadacz rachunku bankowego upoważnia swojego dłużnika (bank) do przekazania określonej liczby jednostek pieniężnych na rachunek swojego wierzyciela w celu zwolnienia się z długu, o ile wierzyciel zaakceptuje taką formę płatności (zapłaty).

9. Pieniądz elektroniczny jako rodzaj pieniądza bezgotówkowego w erze elektronicznej

W erze elektronicznej, której symbolem jest Internet, nastąpiło zrewolucjonizowanie sposobów płatności (zapłaty).

Dynamiczny rozwój Internetu sprawił, iż zaczęły pojawiać się wyobrażenia związane z jego wykorzystaniem w elektronicznym biznesie i handlu elektronicznym. Ogromna liczba jego użytkowników stanowi potencjalnie niezwykle rozległy rynek, zarówno dla konsumentów, jak i przedsiębiorców, stwarzający nie tylko forum wymiany informacji, lecz także promocji wyrobów i dostępu do różnych towarów i usług.⁷⁰ Internet spowodował, że tradycyjne rynki ulegają poszerzeniu o rynki elektroniczne, także zwiększają możliwości

⁶⁸ B. Bajor, *Bankowość...*, op. cit., s. 201

⁶⁹ J. Kukulski, I. Pluta, *Karty płatnicze...*, op. cit., s. 33.

⁷⁰ Niezwykle istotne stało się wyznaczenie elektronicznej formy prowadzenia działalności gospodarczej, gdzie dochodzi do kontaktów pomiędzy uczestnikami procesów gospodarczych, dokonywane są transakcje, następuje tworzenie i wymiana wartości. Forma ta bywa nazywana: gospodarką elektroniczną, handlem elektronicznym (e-commerce), biznesem elektronicznym, biznesem kolektywnym, cyfrową gospodarką, cyberekonomią, nową gospodarką, gospodarką opartą na wiedzy, gospodarką internetową, gospodarką sieciową. Tak M. Niedźwiedziński, *Globalny handel elektroniczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 7.

zawierania transakcji po niskich kosztach, a podstawowymi motywami zakupów przez Internet jest zaoszczędzenie czasu i pieniędzy.⁷¹

Współczesnym etapem w procesie ewolucji pieniądza jest elektroniczna gotówka, czyli pieniądz elektroniczny. Prawo krajowe, obok karty płatniczej, jako elektroniczny instrument płatniczy, wymienia m.in. pieniądz elektroniczny⁷². W obrocie prawnym występuje wiele odmian instrumentów płatniczych, umożliwiających posiadaczowi dokonywanie operacji przy użyciu informatycznych nośników danych lub elektroniczną identyfikację posiadacza niezbędną do dokonania operacji.⁷³

W ogólnym rozumieniu pieniądz elektroniczny (*electronic money*) jest wartością pieniężną zapisaną na elektronicznym nośniku informacji. Występuje pod dwiema postaciami – bądź w formie zapisu na karcie mikroprocesorowej, bądź na dysku komputera. Karty będące instrumentem (nośnikiem) pieniądza elektronicznego noszą nazwę elektronicznych portmonetek i należą do grupy kart przedpłaconych (*pre-paid*) używanych w trybie *off-line* bez potrzeby każdorazowej autoryzacji w momencie transakcji. Pieniądz zapisany na dysku komputera nosi miano pieniądza sieciowego (*software* lub *network money*). Możliwość korzystania z tego instrumentu jest uzależniona przede wszystkim od uzyskania odpowiedniego oprogramowania przez osobę zamierzającą korzystać z tej formy realizacji płatności.

Wymaganie zapisania pieniądza elektronicznego w formie elektronicznej, w tym magnetycznej (elektronicznym nośniku informacji), nie zawsze pozwala na jednoznaczne odróżnienie pieniądza elektronicznego od innego rodzaju usług świadczonych za pomocą elektronicznych instrumentów płatniczych, w szczególności od tzw. bankowości elektronicznej.⁷⁴ Problemy z właściwym przyporządkowaniem powodują rozwiązania, w których wartość pieniężna wydana w zamian za środki pieniężne nie jest zapisana na urządzeniu znajdującym się w fizycznym posiadaniu osoby posługującej się tą formą płatności (np. na dysku komputera, karcie z mikroprocesorem, karcie SIM), ale na serwerze wydawcy, przy czym posiadacz ma do niej dostęp za pomocą komputera lub telefonu komórkowego. Możliwość korzystania z rachunku bankowego posiadacza jest głównie cechą kart płatniczych. Natomiast dla pieniądza elektronicznego

⁷¹ T. R. Köhler, R. B. Best, *Electronic Commerce. Konceptje, realizacje i wykorzystanie w przedsiębiorstwie*, CeDeWu, Warszawa 2001, s. 36.

⁷² Pojawiła się koncepcja, że kolejnym elektronicznym instrumentem płatniczym jest szeroko rozumiana bankowość elektroniczna.

⁷³ Definicja, zawarta w art. 2 pkt 4 u.e.i.p Ustawy z 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych (Dz. U. Nr 169, poz. 1385).

⁷⁴ R. Kaszubski, R. Juchno, *Bankowość elektroniczna*, Glosa 2001, nr 7, s. 16.

charakterystyczne ma być to, że pozwala on na posiadanie środków pieniężnych w elektronicznej formie zapisanej na jakimś elektronicznym nośniku informacji.⁷⁵ Elektroniczny nośnik informacji to przedmiot umożliwiający fizyczne zapisanie danego rodzaju informacji oraz późniejsze jego odczytanie (odtworzenie).⁷⁶

Zróznicowane podejście ustawodawstw państw członkowskich UE do zagadnień technicznych i prawnych oraz rozumienia istoty pieniądza elektronicznego spowodowało powstanie dwóch nurtów: funkcjonalnego i formalnego. Podejście funkcjonalne charakteryzuje się neutralnym stosunkiem do technologii i przywiązaniem do funkcji danego instrumentu, pomija fakt bezpośredniego posiadania elektronicznej wartości przez użytkownika, co pozwala na włączenie większej ilości instrumentów płatniczych do zakresu pieniądza elektronicznego. W takim rozumieniu z pieniądzem elektronicznym możemy mieć do czynienia także wtedy, gdy posiadacz będzie mieć dostęp „na odległość” do wartości zapisanej na nośniku znajdującym się poza jego kontrolą.⁷⁷

W podejściu formalnym pieniądz elektroniczny jest wartością pieniężną znajdującą się na urządzeniu elektronicznym będącym w posiadaniu fizycznym osoby, której pieniądz elektroniczny został wydany. Urządzenie, za pomocą którego dochodzi do transakcji (karta, komputer), musi być tym samym urządzeniem, na którym przechowywany (zapisany) jest pieniądz elektroniczny. W podejściu wąskim pieniądz elektroniczny jest uznawany za nową formę pieniądza, a nie nową grupę elektronicznych instrumentów płatniczych, co skutkuje nadaniem mu ewentualnie powszechnej mocy umarzania zobowiązań⁷⁸.

Banki centralne UE podejmują starania ujednoczenia definicji pieniądza elektronicznego. Europejski Bank Centralny definiuje pieniądz elektroniczny w sposób najogólniejszy. Zgodnie z nią pieniądz elektroniczny to elektroniczny zasób wartości pieniężnej występujący w urządzeniu technicznym, który może być szeroko wykorzystany do dokonywania płatności na rzecz podmiotów innych niż emitent, bez konieczności angażowania rachunków bankowych, funkcjonujący jako opłacony z góry (przedpłacony) instrument na okaziciela.⁷⁹ Przytoczona definicja bardzo precyzyjnie odróżnia pieniądz elektroniczny od innych instrumentów płatniczych, takich jak karta płatnicza czy karta opłacona z góry, ograniczona do płatności u emitenta.

⁷⁵ T. Targosz, *Pieniądz elektroniczny*, (w:) P. Podrecki (red.), *Prawo Internetu*, Warszawa 2004, s. 274.

⁷⁶ J. Janowski, *Elektroniczny obrót prawny*, Warszawa 2008, s. 69.

⁷⁷ T. Targosz, *Pieniądz elektroniczny*, op. cit., s. 274.

⁷⁸ Tak R. Kaszubski, P. Widawski, *Pieniądz...*, op. cit., s. 11.

⁷⁹ *Raport on electronic money. European Central Bank*, August 1998, s. 7.

Bank Rozrachunków Międzynarodowych precyzuje nieco poprzednią definicję.

Pieniądz elektroniczny jest określany jako produkt z „zapisaną wartością” lub „z góry opłacony”, w którym pewna wartość pieniężna jest przechowywana w urządzeniach elektronicznych będących w posiadaniu klienta. Nabywanie (gromadzenie) elektronicznej wartości odbywa się w taki sam sposób jak innych przedpłaconych instrumentów i zmniejsza się wówczas, gdy urządzenie jest wykorzystywane do dokonania zapłaty.⁸⁰

Raport Banku Rozrachunków Międzynarodowych z 1996 r. określa również pieniądz elektroniczny jako niemożliwy do śledzenia, anonimowy instrument płatniczy na okaziciela, pozwalający na łatwą zapłatę dowolnej innej osobie w każdych warunkach, bez uczestnictwa osób pośredniczących. Niewątpliwie powyższa definicja przedstawia te cechy pieniądza elektronicznego, które wyraźnie odróżniają go od pieniądza bezgotówkowego, a odpowiadają cechom pieniądza gotówkowego.⁸¹

Preambuła Dyrektywy⁸² (EMD) zawiera zalecenie, aby zakres definicji pieniądza elektronicznego powinien być na tyle szeroki, aby nie utrudniał innowacji technologicznych oraz aby obejmował nie tylko wszystkie produkty z zakresu pieniądza elektronicznego dostępne obecnie na rynku, ale również produkty, które mogą pojawić się w przyszłości.

Według prawa UE⁸³ pieniądz elektroniczny rozumiany jest jako wartość pieniężna przechowywana elektronicznie, w tym magnetycznie, która stanowi prawo do roszczenia wobec emitenta. Wartość ta jest wyemitowana w zamian za środki pieniężne w celu dokonywania transakcji płatniczych⁸⁴

⁸⁰ *Implications for Central Bank of the development of electronic Money*, BIS, Basel 1996, Nr 10, s. 1.

⁸¹ B. Frączek, *Pieniądz elektroniczny – próby zdefiniowania i sklasyfikowania*, Bank i Kredyt 2004, nr 4, s. 90 i nast.

⁸² Dyrektywa 2009/110/WE w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością. (Electronic Money Directive – EMD).

⁸³ Art. 2 ust. 2 Dyrektywy 2009/110/WE. Dyrektywa ta uchyliła wcześniejszą dyrektywę 2000/46/WE. Zgodnie z nią art. 1 ust. 3b stanowił, że pieniądz elektroniczny to wartość pieniężna stanowiąca prawo do roszczenia wobec emitenta, która jest: 1) przechowywana na nośniku elektronicznym; 2) emitowana w zamian za środki pieniężne o wartości nie mniejszej niż wartość wyemitowana; 3) środkiem akceptowanym przez podmioty inne niż instytucja emitująca.

⁸⁴ Transakcje płatnicze zostały określone w dyrektywie 2007/64/WE Dyrektywy 2007/64/WE z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego (PSD). Zgodnie z art. 4 pkt 5 definiuje „transakcję płatniczą”, która oznacza działanie zainicjowane przez płatnika lub odbiorcę, polegające na lokowaniu, transferze

i akceptowana przez osoby fizyczne lub prawne inne niż emitent pieniądza elektronicznego.

Natomiast według prawa krajowego⁸⁵ pieniądz elektroniczny to wartość pieniężna stanowiąca elektroniczny odpowiednik znaków pieniężnych, która spełnia łącznie następujące warunki. Jest przechowywana elektronicznie, w tym magnetycznie,⁸⁶ wydawana do dyspozycji na podstawie umowy w zamian za środki pieniężne o nominalnej wartości nie mniejszej niż ta wartość oraz przyjmowana jako środek płatniczy przez przedsiębiorców innych niż wydający ją do dyspozycji. A ponadto jest wyrażona w jednostkach pieniężnych.⁸⁷

W warunkach błyskawicznie postępującego rozwoju techniki i informatyki sformułowanie precyzyjnej i jednoznacznej definicji pieniądza elektronicznego okazało się nie tylko trudne, ale również bezcelowe, ze względu na stałe dezaktualizowanie się tworzonych regulacji prawnych. Formy elektronicznych instrumentów płatniczych oraz możliwości technologiczne Internetu wciąż ulegają zmianom, co znacznie utrudnia odzwierciedlenie w nim pieniądza gotówkowego. Pieniądz elektroniczny jest zdefiniowany poprzez odwołanie się do poszczególnych cech, które powinien wykazywać dany produkt.

Nie ulega wątpliwości, że konstytutywną cechą pieniądza elektronicznego jest jego „przedpłacony” charakter. Wartość pieniądza elektronicznego i wartość środków pieniężnych, w zamian za które pieniądz jest wydawany, muszą sobie ściśle odpowiadać. Podstawowym założeniem pieniądza elektronicznego jest to, by ilość środków pieniężnych wydanych w zamian za instrument pieniądza elektronicznego była zawsze równa nominalnej wartości tego pieniądza. Wykluczone jest zatem zaliczenie środków pieniężnych przyjętych przez wydawcę pieniądza elektronicznego na poczet innego długu tego dłużnika.⁸⁸

lub wycofaniu środków, niezależnie od rodzaju pierwotnych zobowiązań między płatnikiem a odbiorcą.

⁸⁵ Do niedawna w polskim ustawodawstwie istniała definicja pieniądza elektronicznego zawarta w ustawie – Prawo Bankowe. Jednak Ustawą z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz. U. z 2011 r., Nr 199, poz. 1175) ustawodawca przeniósł ją do ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych (art. 2 pkt 10).

⁸⁶ W Prawie bankowym było sformułowanie – „jest przechowywana na elektronicznych nośnikach informacji”

⁸⁷ W art. 58 ust. 1 ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych było zawarte ograniczenie polegające na tym, że instrument służący do przechowywania pieniądza elektronicznego udostępniony posiadaczowi powinien być wyposażony w mechanizm uniemożliwiający przechowywanie pieniądza elektronicznego o wartości większej niż równowartość w złotych 150 euro obliczanej według średniego kursu NBP z dnia wydania instrumentu. Jednak ustawą o usługach płatniczych powyższa regulacja została uchylona.

⁸⁸ T. Targosz, *Pieniądz elektroniczny...*, op. cit., s. 279.

Nie jest dopuszczalna praktyka wydawania pieniądza elektronicznego z odroczonym terminem płatności bądź zastosowania go do udzielania kredytu.⁸⁹

Wymóg wydawania pieniądza elektronicznego w zamian za środki pieniężne o nominalnej wartości nie mniejszej niż wartość wydanego za nie pieniądza elektronicznego ma bardzo istotne znaczenie. Celem tego ograniczenia jest przeciwdziałanie kreowaniu, w ujęciu ekonomicznym, większej ilości pieniądza w obrocie poza kontrolą banku centralnego, co zachwiałoby stabilność finansową państwa.

Kolejnym elementem definicji jest wymóg, aby pieniądz elektroniczny był przyjmowany jako środek płatniczy przez inne podmioty niż instytucja emitująca. Podmiot przyjmujący zapłatę pieniądzem elektronicznym to akceptant, który według polskiej regulacji jest przedsiębiorcą, który zawarł umowę z agentem rozliczeniowym o przyjmowanie zapłaty przy użyciu elektronicznych instrumentów płatniczych.⁹⁰ Wynika z tego jednoznacznie, że systemy, gdzie jedynym akceptantem jest wydawca wartości przedpłaconej, nie spełniają wymogów pieniądza elektronicznego.

W przypadku dokonywania płatności (zapłaty) pieniądzem elektronicznym zaangażowane są co najmniej trzy podmioty: wydawca pieniądza elektronicznego, posiadacz oraz akceptant. Zarówno posiadacz, jak i akceptant muszą mieć odpowiednie urządzenia, aby transakcje mogły być realizowane przy użyciu pieniądza elektronicznego. Natomiast akceptant musi wyrazić zgodę na przyjęcie takiej formy realizacji płatności, tak jak w przypadku zapłaty kartą płatniczą. Akceptantem zapłaty pieniądzem elektronicznym może być tylko przedsiębiorca. Rozliczenie przy użyciu zarówno pieniądza sieciowego, jak i karty chipowej może nastąpić pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem (*peer-to-peer*) bez pośrednictwa instytucji finansowych.⁹¹

Należy podkreślić pewną trudność w ocenie charakteru prawnego pieniądza elektronicznego. Trzeba ustalić, do jakiej kategorii pieniądza można zaliczyć pieniądz elektroniczny ze względu na funkcje i sposób realizacji zapłaty. W literaturze polskiej można spotkać trzy poglądy dotyczące klasyfikacji pieniądza elektronicznego. Pierwszy z nich uznaje pieniądz elektroniczny jako nowy rodzaj pieniądza bezgotówkowego.⁹² Drugi statuuje, że nie ma podstaw

⁸⁹ W. Srokosz, *Stosowanie do czynności bankowych ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną*, Prawo Bankowe 2003, nr 12, s. 44.

⁹⁰ Art. 2 pkt 2 u.e.i.p.

⁹¹ A. Stosio, *Pieniądz elektroniczny – cywilnoprawna analiza pojęcia (I)*, Przegląd Prawa Handlowego, nr 5/2002, s. 33.

⁹² J. Grodzicki, *Karty płatnicze i pieniądz elektroniczny, a pieniądz gotówkowy*, Glosa, nr 1/2002.

do wyodrębnienia pieniądza elektronicznego jako nowej formy pieniądza (obok pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego).⁹³ Kolejny nakazuje postrzeganie pieniądza elektronicznego jako odpowiednika pieniądza gotówkowego w środowisku internetowym.⁹⁴ Ponadto należy rozważyć, jaka jest natura prawna pieniądza elektronicznego również w odniesieniu do pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego, a więc ocenić, jaki charakter prawny mają impulsy elektroniczne w stosunku do znaków pieniężnych i zapisów na rachunku bankowym.⁹⁵

Pieniądz elektroniczny – jak już wspomniano – jest, zgodnie z przytoczoną definicją, wartością pieniężną, wyrażoną w jednostkach pieniężnych. W odróżnieniu jednak od pieniądza gotówkowego, nie ma materialnej emanacji w znakach pieniężnych, czyli banknotach i monetach. W związku z tym pieniądz elektroniczny jako wartość wyrażona w jednostkach pieniężnych stanowi elektroniczny odpowiednik znaków pieniężnych, a wobec braku materialnej postaci jest przechowywany w postaci elektronicznej, która stanowi elektroniczną postać jednostek pieniężnych. W obu przypadkach posiadacz gotówki lub pieniądza elektronicznego w celu dokonania zapłaty przenosi posiadanie odpowiedniej liczby jednostek pieniężnych – znaków pieniężnych lub elektronicznych impulsów.

Wskazana cecha zbliża pieniądz elektroniczny do pieniądza gotówkowego. W odróżnieniu jednak od gotówki banknot elektroniczny o danym numerze seryjnym nie może być użyty więcej niż jeden raz, ponieważ zostaje unieważniony po dokonaniu transakcji przez wydawcę. Każda jednostka pieniądza elektronicznego jest emitowana z unikalnym numerem seryjnym i w zakodowanej formie. Nie istnieje więc możliwość wielokrotnego wydawania przez jedną osobę tych samych jednostek pieniężnych. Wynika to z faktu, że banknoty elektroniczne przechowywane na dysku twardym komputera są łatwe do skopiowania. W trakcie dokonywania płatności (zapłaty) pieniądzem elektronicznym odpowiednia ilość środków pieniężnych zostaje przekazana z elektronicznej portmonetki do terminalu sprzedawcy, bądź z twardego dysku komputera.⁹⁶ Pieniądz sieciowy służy do jednorazowego użytku, przez co musi posiadać zabezpieczenie przed próbą dokonania zapłaty tymi samymi pieniędzmi za różne usługi, tzw. *double spending*.⁹⁷

⁹³ A. Stosio, *Pieniądz elektroniczny – cywilnoprawna analiza pojęcia*, Przegląd Prawa Handlowego 2002, nr 6, s. 16–17.

⁹⁴ W. Srokosz, *Istota prawna pieniądza elektronicznego*, Prawo bankowe 2002, nr 12, s. 67 i nast.

⁹⁵ B. Bajor, *Bankowość...*, op. cit., s. 217.

⁹⁶ R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądz elektroniczny na świecie*, Warszawa 2002, s. 30–31.

⁹⁷ R. Bloom, *Wirtualny b@zar od jedwabnego szlaku po szlak elektroniczny*, Warszawa 2001, s. 263.

Można wyróżnić dalsze cechy, które zbliżają pieniądź elektroniczny do pieniądza gotówkowego. W obu przypadkach mamy do czynienia z określoną wartością pieniężną, wyrażoną w jednostkach pieniężnych. Pieniądź elektroniczny, w postaci przedpłaconej karty na okaziciela (niepowiązanej z rachunkiem bankowym), tak jak gotówka, jest anonimowy i nie wymaga procesu śledzenia zapłaty oraz potrzeby korzystania z pośredników. Charakteryzuje się brakiem ograniczeń zarówno w odniesieniu do osoby płacącej, jak i otrzymującej zapłatę. Kolejne podobieństwo to brak konieczności wykorzystywania rachunków bankowych podczas dokonywania płatności. Zapłata – czy to pieniądzem gotówkowym, czy elektronicznym nie wymaga, aby w momencie dokonywania transakcji konieczna była autoryzacja transakcji, tak jak w przypadku zapłaty kartą płatniczą.

Analizując współczesne rozliczenia pieniężne, zauważa się także, że w większości przypadków gotówka służy do rozliczeń detalicznych. Pieniądź elektroniczny w postaci elektronicznej portmonetki, wykorzystany do dokonywania płatności w ramach konkretnego systemu pieniądza elektronicznego wykazuje podobieństwo zarówno do pieniądza gotówkowego (ponieważ może ułatwiać rozliczenia niewielkich kwot w ramach płatności detalicznych)⁹⁸, jak również nic nie stoi na przeszkodzie, aby przy użyciu pieniądza sieciowego realizować płatności na wyższe kwoty, np. w przypadku rozliczeń między przedsiębiorcami przy użyciu pieniądza sieciowego. Na przedsiębiorców nakłada się obowiązek wykorzystania w rozliczeniach pieniądza bezgotówkowego, czyli m.in. pieniądza elektronicznego.

Zasadniczą różnicą pomiędzy pieniądzem elektronicznym a pieniądzem gotówkowym jest to, że tylko pieniądź gotówkowy, będący prawnym środkiem płatniczym w danym kraju ma powszechną moc umarzania zobowiązań na swoim terenie. Wynika to z faktu, iż emitentem pieniądza gotówkowego jest wyłącznie bank centralny, którego warunkiem sprawnego pełnienia funkcji jest stabilna siła nabywcza pieniądza. O ile wierzyciel nie może odmówić przyjęcia zapłaty w pieniądzu gotówkowym, o tyle przyjęcie zapłaty w formie pieniądza elektronicznego, który zgodnie z definicją stanowi elektroniczny odpowiednik znaków pieniężnych, może być uzależnione nie tylko od dobrej woli wierzyciela, ale również od wcześniejszej akceptacji tego sposobu przyjmowania płatności na mocy zawartej umowy z wydawcą pieniądza elektronicznego. Akceptacja ta może być domniemana, jeśli nie wyraził on wyraźnego sprzeciwu.⁹⁹

⁹⁸ A. Borcuch, *Pieniądź elektroniczny...*, op. cit., s. 36.

⁹⁹ W określonych środowiskach przyjął się zwyczaj, a czasami też obowiązek (np. między przedsiębiorcami) regulowania zapłaty w formie bezgotówkowej, co powinien uwzględnić dłużnik, zobowiązany – zgodnie z art. 354 k.c. – do wykonania zobowiązania

Pieniądz elektroniczny (w postaci elektronicznej portmonetki) i karty płatnicze służą realizacji bezgotówkowej płatności (zapłaty). Zarówno zapłata pieniądzem elektronicznym, jak i kartą płatniczą odbywa się z udziałem co najmniej trzech podmiotów i tylko w ramach określonych systemów. Jednakże użycie pieniądza elektronicznego nie wymaga uprzedniej autoryzacji osoby trzeciej (np. banku), jak w przypadku płacenia kartą płatniczą. Ponadto karty płatnicze umożliwiają dostęp do środków zgromadzonych na rachunku bankowym, a funkcją pieniądza elektronicznego i jego instrumentów jest natomiast przechowywanie wartości, która może zostać wykorzystana przez posiadacza do dokonywania transakcji. Aby korzystać z pieniądza elektronicznego, użytkownik musi zapłacić z góry za jednostki, które odpowiadają konkretnej wartości pieniężnej (*pre-paid*). W przypadku elektronicznej portmonetki nośnikiem pieniądza elektronicznego jest zapis wartości pieniężnej przechowywanej w pamięci mikroprocesora znajdującego się na karcie chipowej. Celem takiej karty jest ułatwienie dokonywania płatności za zakupy, parking, bilety komunikacji miejskiej itd. Natomiast pieniądz elektroniczny – sieciowy, wykorzystuje specjalne oprogramowanie i jest zapisem wartości pieniężnych przechowywanym w pamięci komputera. Pozwala on na dokonywanie zapłaty (płatności) z zastrzeżeniem, że są one zdalne, czyli dokonywane drogą elektroniczną przy wykorzystaniu łączności komputerowej.¹⁰⁰

W obrocie powszechnym możliwość umarzania zobowiązań przy zapłacie pieniądzem elektronicznym, jak już wcześniej wspomniano, jest dopuszczalna tylko w określonych systemach płatniczych.¹⁰¹ (podobnie jak w przypadku zapłaty kartą płatniczą). Pieniądz elektroniczny nie jest emitowany przez banki centralne, więc nie musi być akceptowany we wszystkich transakcjach handlowych. Można się nim jedynie posługiwać w punktach handlowo-usługowych, po jego wstępnej akceptacji. W przyszłości zawieranie umów między emitentami pieniądza elektronicznego zapewniające zgodność systemów spowoduje wykorzystanie pieniądza elektronicznego do rozliczania transakcji międzynarodowych. Tak jak w przypadku kart płatniczych, gdzie istnieje już możliwość rozliczeń transakcji zrealizowanych kartą z innego systemu, a zasięg większości systemów kart płatniczych ma już charakter międzynarodowy. Zanim jednak dojdzie do takiego stanu rzeczy, muszą zostać wprowadzone określone rozwiązania

nie tylko zgodnie z jego treścią i w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia społecznego, ale także ustalonym zwyczajom.

¹⁰⁰ R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądz elektroniczny na świecie. Istota i zastosowanie elektronicznej portmonetki*, Warszawa 2002, s. 23.

¹⁰¹ Wyjątek stanowi tutaj Singapur, gdzie od 1 stycznia 2008 r. pieniądz elektroniczny jest prawnym środkiem płatniczym.

techniczne oraz regulacje prawne, których brak stoi obecnie na przeszkodzie rozwojowi pieniądza elektronicznego.¹⁰²

Niewątpliwie nowelizacje prawa unijnego i krajowego wychodzą naprzeciw rozpowszechnianiu się pieniądza elektronicznego. Obecny stan prawny pozwala na zaliczenie nowych produktów (instrumentów) do pojęcia pieniądza elektronicznego. Przykładem może być technologia kart zbliżeniowych, których podstawową funkcją jest dokonywanie niskokwotowych (do 50 zł) płatności (zapłaty). Nie jest wymagane wprowadzanie kodu PIN w celu autoryzacji, co zdecydowanie przybliży ten sposób zapłaty do zapłaty gotówką.

10. Innowacyjne środki zapłaty jako nowy rodzaj pieniądza elektronicznego

Bardzo interesującym i innowacyjnym obszarem rozwoju handlu elektronicznego jest wirtualna waluta – Bitcoin. To specyficzna forma płatności funkcjonująca wyłącznie w przestrzeni internetowej, w systemie *peer-to-peer*, czyli bezpośrednio między użytkownikami.¹⁰³ Bitcoin to w praktyce program komputerowy, działający na licencji open source i udostępniony użytkownikom za darmo. Instalując go otrzymujemy własny adres w formie ciągu znaków, który można porównać do wirtualnego portfela. Do wirtualnego portfela inni uczestnicy sieci Bitcoin mogą przelewać środki, a my możemy dokonywać zapłaty (płatności) na rzecz dowolnego użytkownika akceptującego bitmonety jako środek płatniczy. W transakcji nie uczestniczą żadne banki ani urzędy – jedna osoba wysyła pieniądze, druga po chwili je otrzymuje na własnym koncie. Możemy płacić za fizyczne, namacalne towary, jak t-shirt lub książka kupione w sklepie internetowym, za dobra wirtualne, np. dostęp do płatnych artykułów na portalach internetowych, lub za usługi, jak stworzenie strony internetowej.¹⁰⁴

¹⁰² B. Bajor, *Bankowość...*, op. cit., s. 207.

¹⁰³ Została zaprojektowana w 2009 r. przez Satoshi Nakamoto.

¹⁰⁴ Na początku czerwca 2011 r. co godzinę użytkownicy przekazywali między kontami ok. 100 tys. USD, kwota to rośnie w postępie wykładniczym. Aby przekazać komuś drobną darowiznę lub zapłacić za towar wart kilkadziesiąt złotych, musimy najpierw zasilić nasze konto. W posiadanie bitmonet można wejść na dwa sposoby: bądź przez rynek pierwotny, bądź wtórny. Należy zainstalować program Bitcoin i wcisnąć opcję „generuj”. System tworzy, czy też posługując się analogią do złota – wykopuje, nowe monety zgodnie z wbudowanym algorytmem, który nie może ulec zmianie. Stały, przewidywalny wzrost podaży pieniędzy w obrocie (maksymalnie 21 mln sztuk) to znakomity przykład inżynierii społecznej – wynagradza pierwszych użytkowników, którzy następnie mają motywację do zapraszania innych do systemu w celu podniesienia wartości własnego ka-

W ciągu kilku ostatnich lat telefony komórkowe przekształciły się z urządzeń telekomunikacyjnych w wielofunkcyjne minikomputery. Dziś smartfon może pełnić rolę zarówno instrumentu płatniczego, jak i urządzenia umożliwiającego rozliczanie transakcji.

Obszar mobilnych płatności przeżywa gwałtowny rozwój. Ilość doniesień ze świata bankowych technologii jest tak olbrzymia, że można odnieść wrażenie, iż na rynku innowacji płatniczych zapanował chaos.

Pieniądz elektroniczny kojarzony jest najczęściej z kartowymi e-portmonetkami wydawanymi m.in. przez polskie banki. Rozwój telefonów komórkowych doprowadził do powstania systemów, w których rolę instrumentu e-pieniądza odgrywa urządzenie mobilne. Przykładami z polskiego rynku mogą być SkyCash i mPay, w których użytkownik może zasilić przedpłacony rachunek przelewem z konta bankowego lub podpiąć do niego kartę płatniczą. Mobilne portmonetki dobrze radzą sobie w niszowych zastosowaniach, przede wszystkim mikropłatnościach związanych z komunikacją miejską i usługami parkingowymi.

Różnica pomiędzy systemem mobilnych płatności a innym systemem elektronicznych płatności polega na odmiennej identyfikacji strony kupującej i sprzedającej. W mobilnym systemie elementem identyfikującym jest zwykle numer telefonu użytkownika. W innych systemach może to być na przykład numer karty lub rachunku bankowego.

Jeszcze dalej idącym rozwiązaniem technologicznym jest wykorzystanie telefonu (smartfona) jako mobilnego portfela. Wykorzystywana jest przy tym technologia NFC, która ma dziś zastosowanie w kartach zbliżeniowych. Płatność mobilnym portfelem NFC przypomina transakcję z użyciem karty bezstykowej (*PayPass*). Użytkownik aplikacji wybiera, z której karty będzie korzystać, a następnie zbliża telefon do czytnika w sklepie. W przypadku tej technologii aparat telefoniczny musi mieć specjalny mikroprocesor zapewniający

pitału. Opcja wykopywania monet w miarę dopływu nowych uczestników systemu przestała być opłacalna i trwa bardzo długo, dlatego w praktyce dla posiadaczy komputerów o przeciętnej mocy obliczeniowej jedynym sposobem na nabycie jednostek BTN jest drugie rozwiązanie. Rynek wtórny – dzięki temu, że Bitcoin działa na licencji *open source*, darmowy jest również kod pozwalający każdemu uruchomić giełdę, na której użytkownicy, składając oferty kupna i sprzedaży bitmonet, za realne pieniądze ustalają kursy wymiany. Najpopularniejszą na świecie platformą jest mtgox.com, polskie złote można zamieniać na BTN m.in. na stronie bitomat.pl. Za pośrednictwem giełd można również sprzedawać BTN na złote, dolary, euro i inne waluty, jednak trzeba wiedzieć, że na obecnym etapie wczesnym projektu kursy podlegają olbrzymim wahaniom. Do czerwca jedna bitmoneta kosztowała mniej niż 30 PLN, 8 czerwca 2011 r. było to już nawet 120 PLN, a 12 czerwca kurs wymiany wynosił mniej niż 50 PLN. www.bitcoin.pl

komunikację NFC (na świecie funkcjonuje kilka konkurencyjnych rozwiązań technicznych). Telefon komórkowy będzie działał w tym przypadku jak instrument płatniczy, zbliżony funkcjonalnie do karty płatniczej lub pieniądza elektronicznego. Płatności mogą być rozliczane poprzez obciążenie konta bankowego klienta (działają wtedy podobnie do karty debetowej lub kredytowej) lub specjalnego rachunku technicznego – wcześniej zasilonego na konkretną kwotę (wtedy działają jak portmonetki elektroniczne).¹⁰⁵

11. Pieniądz elektroniczny – pieniądz przyszłości?

Pieniądz elektroniczny to ciągle niszowy obszar rynku płatności, jednak według ekspertów Deutsche Bank Research¹⁰⁶ będzie on z czasem zyskiwał na znaczeniu ze względu na rozwój innowacyjnych systemów płatności mobilnych, cyfryzację usług finansowych oraz usługi pieniądza wirtualnego. Niezależnie od formy, w jakiej pieniądz występuje, pełni on rolę środka zamiany (płatności) będącego ekwiwalentem różnego rodzaju dóbr. Każda forma pieniądza konkuruje z pozostałymi.

Standardem stało się korzystanie z bezgotówkowych form płatności, które mają wiele istotnych zalet. Po pierwsze, są tańsze od tradycyjnego obrotu gotówkowego, z uwagi na ograniczenia kosztów emisji banknotów i monet oraz kosztów ich przechowywania¹⁰⁷. Po drugie, forma pieniądza bezgotówkowego zwiększa bezpieczeństwo dokonywania transakcji, w szczególności w przypadku rozliczeń wysoko kwotowych. Po trzecie, umożliwia państwu kontrolę legalności procesu obrotu strumieni pieniężnych, z punktu widzenia choćby prawnopodatkowych interesów państwa, czy też przeciwdziałania zjawisku „prania brudnych pieniędzy”. Ale przede wszystkim bezgotówkowe formy zapłaty (płatności) przez łatwość i wygodę użycia usprawniają obrót handlowy.¹⁰⁸

W rozwoju pieniądza, jako środka płatności (zapłaty) istotną rolę odegrał postęp techniczny, rozwój bankowości oraz przede wszystkim proces globalizacji

¹⁰⁵ Zob. R. Janowicz, *Pieniądz elektroniczny w wybranych krajach – charakterystyka, główne funkcje i zastosowanie*, Bank i Kredyt, Narodowy Bank Polski, Warszawa, nr 1/2005.

¹⁰⁶ M. Zahres, *E-money. Niche market that might be expanding*, Deutsche Bank Research, www.dbresearch.com.

¹⁰⁷ Por. A. Majchrzycka-Guzowska, „*Finanse i prawo finansowe*”, s. 339.

¹⁰⁸ Podczas Mistrzostw Europy w piłce nożnej Euro 2012 w Strefach Kibica w czterech polskich miastach został przeprowadzony eksperyment. Oprócz Warszawy, w Strefach Kibica honorowane były tylko płatności bezgotówkowe. Co więcej tylko przy użyciu technologii kart zbliżeniowych (PayPass).

światowego handlu, który stworzył nowe instytucje prawne, ekonomiczne i kulturalne. Jednym z czynników wpływających w sposób istotny na rozwój międzynarodowego handlu jest fakt występowania w obiegu międzynarodowym różnych walut, których kursy podlegają fluktuacjom. W dodatku rozbieżna polityka monetarna poszczególnych państw oznacza odmienne stopy procentowe, co dla transakcji międzynarodowych ma istotne znaczenie. Ponadto systemy prawne różnych państw różnie regulują kwestie możliwości spełniania świadczeń pieniężnych.

Sposobem przewyciężenia barier wynikających z odmienności walut, a co za tym idzie usprawnienia wymiany towarowej, jest integracja monetarna. Pierwotnie znalazło to odzwierciedlenie w utworzeniu w 1979 r. Europejskiego Systemu Walutowego, którego najważniejszym elementem było wprowadzenie wspólnej jednostki walutowej ECU (która stała się tak zwanym „koszykiem walutowym”).¹⁰⁹ Europejska jednostka walutowa stała się walutą międzynarodową i stworzyła pierwowzór dla euro.¹¹⁰

Wprowadzenie jednolitego systemu walutowego, który obejmował będzie swoim zasięgiem obszar całej Unii Europejskiej (obecnie 17 państw znajduje się w strefie euro), będzie miało wpływ na dalszą ewolucję środków zapłaty (płatności). Niezbędnym więc krokiem na drodze do pełnej integracji walutowej jest wykreowanie nowej rzeczywistości płatniczej wedle standardów Jednolitego Obszaru Płatności w Euro (SEPA)¹¹¹. W strefie euro funkcje jednostek pieniężnych, będących prawnym środkiem płatniczym, spełnia jedna waluta, wydawana pod kontrolą jednego banku centralnego (Europejskiego Banku Centralnego). Nośnikiem tych jednostek pieniężnych jest zarówno pieniądz gotówkowy, jak i pieniądz bezgotówkowy (karta płatnicza, pieniądz elektroniczny).¹¹²

¹⁰⁹ Przez oficjalne dokumenty wspólnotowe nazywana jest osią systemu. Ekonomiści widzieli dwie drogi rozwoju ECU. Cześć uważała, że ECU przejmie funkcje dolara amerykańskiego w operacjach walutowo-finansowych krajów Wspólnoty Europejskiej. Tym samym wspólna jednostka rozliczeniowa stałaby się walutą międzynarodową. Pozostali sądzili, że ECU zastąpi waluty narodowe.

¹¹⁰ Ramy prawne dla wprowadzenia wspólnej waluty tworzą rozporządzenie Rady nr 974/98 z dnia 3 maja 1998 r. o wprowadzeniu euro (OJ 1998, nr L 139, s. 1) oraz poprzedzające je rozporządzenie Rady nr 1103/97 z dnia 20 czerwca 1997 r. o niektórych przepisach związanych z wprowadzeniem euro (OJ 1997, nr L 162, s. 3).

¹¹¹ SEPA, czyli Jednolity Obszar Płatności w Euro (ang. Single Euro Payments Area), stanowi ważne ogniwo procesu integracji europejskiej. Inicjatywa SEPA została wysunięta bezpośrednio przez rynek, jako chęć wykorzystania i dopełnienia możliwości rozwoju rynku elektronicznych usług płatniczych stwarzanych przez europejską integrację gospodarczą i walutową.

¹¹² Por. G. Żmij, *Prawo...*, op. cit., s. 139 i nast.; J. Grodzicki, *Karty płatnicze i pieniądz elektroniczny a pieniądz gotówkowy*, Glosa, nr 1/2002, s. 12.

Wydaje się, że kolejnym etapem w ewolucji pieniądza będzie stopniowy zanik „sentymetu” do narodowego pieniądza gotówkowego i zastępowanie go bezgotówkowymi środkami płatności (zapłaty). „Sentymet” ten zanika już w krajach, które tworzą strefę euro. Sprzyja temu technologia, która doskonali wynalazki, a wśród nich pieniądz. Nadchodzi bowiem epoka pieniądza elektronicznego. Nieważna staje się forma i nazwa pieniądza, a liczy się tylko to, że pieniądz funkcjonuje jako środek niezbędny do dokonywania natychmiastowej płatności (zapłaty).

Można przypuszczać, że postępujący rozwój technologii i komunikacji, ujednoczenie systemu walutowego oraz coraz bardziej powszechne wykorzystanie instrumentów elektronicznych do dokonywania płatności (zapłaty) spowoduje stworzenie jednolitego (europejskiego) systemu (sieci) pieniądza elektronicznego oraz uznanie go za prawny środek płatniczy mający moc umarzania zobowiązań w skali powszechnej (europejskiej).

THE DEVELOPMENT OF PAYMENT METHODS: FROM CASH MONEY TO ELECTRONIC MONEY

Money has existed in civilization for thousands years. The development of money has passed through various stages in accordance with time, place and circumstances. Primitive money took many forms, from cowrie shells to cattle and later transformed into metallic money (like gold, silver, copper, bronze, etc.) The continued development of money was very much linked to the growth in world trade and commerce. Next to cash came up non-cash payment transactions, mainly with credit or debit card.

Money serves three purposes. First, it serves as a medium of exchange. Second, as a standard of value, it serves as a measure for the value of a good or service and thus provides a standard for making comparisons between different goods and services. Third, it must be widely accepted. The larger the community of users who trust and accept money, the more that its value as a medium of exchange is increased. Finally, when it is exchanged, there is anonymity.

Rapid advances in technology, including Internet have made a lot of changes in payment methods. Technological innovations convert money into something more virtual than physical. Electronic money (e-money) is the digital equivalent of cash. It can be used for making payments without involving bank accounts in the transactions and always acts as a prepaid bearer instrument. E-money can be software or hardware based. One common type of hardware-based e-money is the 'electronic purse', where users store relatively small amounts of money on the chip or magnetic stripe of their payment card, other smart card or on mobile phones, to make small payments. Another option is to store e-money in a payment account on the Internet (software based). In general, e-money should be characterized as a substitute for currency (cash)

The development of innovative e-money raises numerous legal and regulatory issues that must be addressed. These include finding acceptable methods for authentication and protection of information, accommodating the special needs of law enforcement, and creating the requisite means of settling disputes.

The progressive development of technology and communication, harmonization of currency systems and becoming more common use of electronic instruments may create the uniform (European) system of electronic money. That would made e-money the legal tender with the force of redemption obligations.